

Între mica și marea istorie

Această ediție reunește convorbirile înregistrate și redactate pe parcursul a nouă ani cu trei dintre foștii lideri comuniști ai României. Prin *micile istorii* ale biografiei lor, ei sînt reprezentativi pentru înțelegerea *marii istorii* a secolului precedent : consecințele celui de-al doilea război mondial, instaurarea regimului stalinist, politica « războiului rece », « noul curs românesc », prăbușirea comunismului și inițierea « tranziției ».

Văzută prin amintirile și opiniile unor asemenea personaje, etapa aceasta prinde conturul mișcător al mulțimii purtate de valul istoriei, atunci cînd destinul individual aparține deopotrivă întîmplării și datului dintr-un stat totalitar. Prin familiile lor de origine, Ion Gheorghe Maurer, Alexandru Bârlădeanu și Corneliu Mănescu aparțin *clasei de mijloc*, fișia îngustă ce despărțea în România începutului de secol XX matca adîncă a țăranilor de stratul subțire al elitelor cosmopolite. Maurer e fiul unor profesori veniți din străinătate să-i învețe pe moștenitorii marilor averi să grăiască franțuzește și nemțește fără cusur, Bârlădeanu se trage dintr-un neam de dascăli și preoți basarabeni, iar Mănescu provine dintr-o familie care a dat fețe bisericești și funcționari din Vechiul Regat. Toți trei aleg Facultatea de Drept, o opțiune care deschide, după exemplele vremii, cariere de multiplu succes : ascensiune socială, bani, influență politică și, de ce nu – cu puțin noroc și oarece abilitate –, chiar și un loc în Parlamentul țării. Cînd, mînate de torentul ideologiilor de extremă stîngă și extremă dreaptă, intră pe scena politică și mulțimile din această parte a Europei, mai mult sau mai puțin din întîmplare, cei trei sînt atrași de partea acțiunilor unui partid minuscul și ilegal – Partidul Comunist din România. Nici Maurer și Mănescu la București, nici Bârlădeanu la Iași nu-i cunoșteau pe conducătorii partidului în care fuseseră « primiți » și nu aveau habar de relațiile tipice stabilite la Moscova de Comintern cu « filialele », care erau în acea vreme celelalte organizații comuniste din lume.

În judecățile și analizele ce s-ar aplica ascensiunii lor politice după cel de-al doilea război mondial, e greu de stabilit cît a valorat adeziunea lor la ideologia înrădăcinată în utopia filosofică a lui Marx și Engels, și cît au contat întîmplările din cercul lor de cunoscuți și prieteni. Cum imposibil e de spus cît a mizat Gheorghiu-Dej pe calitățile lor de lideri potriviți pentru periculoasele manevre care au condus la « Declarația de independență din 1964 » și cît au cîntărit acțiunile și relațiile inițiate de fiecare dintre ei în interes propriu sau în slujba interesului național. Un balans între *mica și marea istorie* e și inserția lor în strategia comună a ultimilor ani din « regimul Dej » și a primei perioade din « epoca Ceaușescu », ca și delimitarea critică de « regimul ceaușist », ai cărui piloni fuseseră și ei, ori adaptarea la schimbările de după decembrie 1989. Le-

gitiți ca *disidenți* prin « scrisoarea celor șase », în penuria de oameni potriviți « vremurilor noi », Alexandru Bârlădeanu și Corneliu Mănescu au revenit în arena politică după căderea lui Ceaușescu. Ion Gheorghe Maurer a fost însă re-pede trecut în galeria personajelor stigmatizate în primul rînd de chiar urmașii foștilor subalterni, autoprocamați « exponenți ai societății civile », așa cum printr-ii acestora își ziseseră « reprezentanții poporului muncitor ».

Aș avea multe de spus în marginea acestor istorii biografice prin narațiunile tîrzii ale unor foști lideri politici : despre așteptările celui care întrebă, ascultă și înregistrează, despre îndoielile și convingerile interlocutorului, despre surprizele cititorului... Mă voi limita însă la a rezuma traseul parcurs de la provocarea acestor *life-histories* la intrarea lor în categoria surselor orale ale istoriografiei comunismului românesc.

Întîiul meu « cunoscut », în 1991, a fost Alexandru Bârlădeanu, în acel moment președinte al Senatului României. Eram gazetar pe atunci la ziarul *Adevărul* din Arad. Unul dintre supraviețuitorii deportărilor în Bărăgan din iunie 1951 mă rugase să aflu cum se luase hotărîrea ale cărei victime fuseseră mii de bănățeni din satele de graniță cu Iugoslavia. M-am adresat lui Alexandru Bârlădeanu cu certitudinea că fostul demnitar comunist îmi va putea oferi informații sigure despre cauzele și consecințele evenimentului. « Nu știu să vă răspund altfel decît în termenii „am auzit și eu ceva de satele strategice“ cu deportați din Bărăgan... », a spus, spre uluirea mea, fostul apropiat al lui Dej. Alexandru Bârlădeanu m-a lămurit astfel că atmosfera de înțelegere « tovărășească » nu funcționa la nivelul grupului de decizie al unui stat totalitar în măsura ce răzbătea din lectura colecției *Scînteia* (singura sursă documentară aflată atunci la dispoziția celui interesat de istorie).

Doi ani mai tîrziu, am citit întîmplător în *Evenimentul zilei* o știre despre fostul prim-ministru cu cea mai lungă guvernare din istoria României. Ion Gheorghe Maurer – relate un gazetar în cîteva rînduri –, ajuns la o vîrstă înaintată, locuiește în fosta sa vilă, ascultă muzică și citește cu lupa, înconjurat de trofeele vînătorilor de altădată și de amintirile despre oamenii politici pe care i-a cunoscut. Sub impresia imediată a știrii, i-am scris lui Ion Cristoiu, directorul ziarului, propunîndu-i să fac un interviu cu personajul ce-mi părea interesant din chiar fotografia apărută în ziar. A fost o experiență de durată, de pe urma căreia am rămas cu un manuscris substanțial : o carte de care nici o « editură serioasă » și nici un « om de bine » nu voiau să audă. Clișeele mentale despre tratamentul ce trebuie aplicat « reprezentanților burghezo-moșierimii » rămăseseră aceleași, adică își schimbaseră doar obiectul !

Incursiunea în *povestea de viață* a unui fost lider comunist îmi permisesse însă să descopăr un fascinant teren de investigație psihoistorică și posibilitatea de a extrapola interviul jurnalistic pînă aproape de frontierele metodei psihanalitice. Adevărul narativ din « postul de observație » pe care l-a constituit interviul cu Ion Gheorghe Maurer a stat la originea cercetărilor mele, soldate cu « descoperirea » psihologiei politice ca domeniu aplicativ al psihologiei sociale, terenul său predilect fiind comunicarea și influența, propaganda și decizia, mulțimea și liderul politic. Această știință nouă făcuse mari progrese în anii în care « zidul chinezesc » al ideologiei comuniste interzisese pătrunderea teoriilor și metodologiei neconcordanțe cu « principiile socialismului științific ».

De când au avut loc întâlnirile consemnate, istoriografia comunismului românesc a înregistrat schimbări spectaculoase, datorate accesului la arhivele instituțiilor de partid și ale serviciilor speciale. Inițierea convorbirilor fusese motivată tocmai de « petele albe » din trecut, dar unele teme fuseseră între timp generos alimentate de documentație arhivistică. Chiar pe când finalizam redactarea convorbirilor cu Ion Gheorghe Maurer « intrasem în arhive » și eu. Convorbirile cu Alexandru Bârlădeanu sînt consecința interesului său pentru conținutul arhivelor comunismului. « Nu vreau să mor fără a ști dacă Dej a fost sau nu un criminal în cazul Pătrășcanu », și-a motivat el rugăminta pe care mi-o făcea de « a trece și pe la el » după ce ieșeam din sala de lectură a Arhivelor SRI ca să-i povestesc ce mai citisem din « dosarul Pătrășcanu ». Cu o gentilețe neobișnuită pentru acea « lume », s-a oferit ca, « în schimbul osteneții mele », să-mi relateze ce observase și ce aflase din locul lui de putere. După ce am adunat o mulțime de bilețele pe care însemnasem comentariile sale, l-am înștiințat că aș putea redacta o carte dacă ne-am mai revedea de cîteva ori în ședințe de lucru. Și întâlnirea cu Corneliu Mănescu este legată de începuturile cercetării de arhivă. L-am căutat pe fostul vecin al lui Alexandru Bârlădeanu ca să-l întreb dacă știa că la începutul anilor '50 își trăise marea cumpănă a vieții. Nu bănuise niciodată că se aflase atunci la răspîntia dintre arestare (soartă împărtășită de unii dintre foștii săi tovarăși ilegaliști, care fuseseră, ca și el, funcționari ai Institutului Central de Statistică trimiși la recensămîntul din Transnistria sub regimul Antonescu) și strălucitoarea-i carieră diplomatică.

După apariția volumelor de convorbiri, am aflat din comentariile la ele că nici cercul istoricilor nu este lipsit de anumite stereotipuri. Mulți mai cred încă bunăoară că propunerea de interviu pe care i-o faci unui fost om politic nu poate fi întîmpinată decît cu bucurie ; ori că într-o asemenea conversație trebuie doar să știi « să provoci » pentru a obține « dezvăluiri » ; sau că interviuatorul ar fi un fel de judecător mandatat de un nou « tribunal al poporului » să ceară socoteală și să « înfiereze » opiniile și faptele interviuatului. Lucrurile n-au stat însă niciodată așa. Contactul cu foștii lideri ai unui trecut prezentat public în termeni negativi și în discordanță cu aspirațiile prezentului este dificil de stabilit. Dacă adăugăm psihologia vîrstei celor intervievați, relațiile existente între etapele și formele memoriei individuale, *obligația de neutralitate* ce i se impune operatorului de interviu, precum și distorsionarea comunicării din pricina *tendinței de fațadă* (căci naratorul tinde să se prezinte într-o lumină avantajoasă), ambianța unor asemenea convorbiri nu mai pare deloc confortabilă. Ca orice relație umană, și aceea interviuator-interviat este marcată de raportul dintre pierdere și cîștig. Cum mize și motivații de viitor politic interlocutorii mei nu mai aveau, ceea ce i-a interesat a fost posibilitatea de a face o incursiune în propriul trecut. Neobișnuit de bogată în evenimente și decizii istorice la care fuseseră părtași, propria-le viață părea a se fi sustras evaluării lor. Sub aceste auspicii, o convorbire – în care se depăneau amintiri în prelungirea unor « noutăți » ivite din arhive sau din literatura de specialitate – era o « aventură » cu conținut și cu urmare imprezvizibile.

Cele mai însemnate « dezvăluiri » ale interlocutorilor mei au fost informațiile și opiniile ce nu apar niciodată în documentele oficiale din arhive : animozitățile ori simpatiile din cercul puterii, modul în care acestea sînt influențate de personaje aflate în plan secund prin intermediul unor legături afective, grilele de

evaluare și selecție a actorilor din scenariile puterii, intențiile, temerile sau speranțele care au condus la adoptarea unor decizii. Bine alese și gestionate, astfel de « amănunte » răspund nevoii de contextualizare – o necesitate în orice cercetare din domeniul socio-umanului –, « limpezesc » și ghidează istoricul în avalanșa de date și informații livrate de arhivele trecutului apropiat, dau « culoare » demersului jurnalistic, oferă material pentru analiza comunicării ori nuanțează viziunea cititorului asupra utopiei eşuate a comunismului.

Pregătind această nouă ediție, am avut, desigur, tentația de a introduce în textul inițial note, comentarii și observații noi, care să corecteze ori să întregască textul convorbirilor. Am încercat și dezamăgire constatând că din dosarele de cadre recent puse în circuitul cercetării rezultă episoade de viață pe care le-au ascuns. Am simțit câteodată și nevoia de a relata întâmplări care să întregască aventura redactării unor cărți-interviu cu oameni convinși de « prețul greu » al cuvântului lor, refractari la a-și repeta vorbele altădată consemnate cu sîrg de secretare și dactilografe și « șlefuite » de « corpul tehnic » al Secției de Propagandă. « A, despre asta vreți încă să vă mai spun ? », se mira bunăoară Corneliu Mănescu. « Tocmai am dat și la *Dosarele istoriei*. » « Vorbim despre tezaurul românesc rămas în Rusia ? Transformă matale ce-ți spun și sub forma unui articol pe care mi-l cere un institut de istorie », își dubla Alexandru Bârlădeanu partitura. Asemenea intervenții n-ar fi fost însă corecte față de interlocutorii mei, care, trecuți din lumea aceasta, nu-și mai pot exprima opinia asupra vechilor deprinderi ori adapta răspunsurile în funcție de noile informații. Aș fi avut, în plus, senzația zădărniceii, căci scrierea istoriei, mai ales a celei recente, nu e și nu poate fi vreodată completă sau desăvîrșită.

N-aș vrea să-mi închei acest « cuvînt » către cititor fără a recunoaște că mi-am creat, de-a lungul anilor de « munci » la convorbiri, multe datorii pe care nu le voi putea plăti niciodată. Le rămîn deci datoare în primul rînd interlocutorilor mei, care m-au îngăduit în intimitatea lor, povestindu-mi despre intersecția biografiei lor cu *marea istorie* – de obicei, i-am supărat cu maniera declarat obiectivă a relatărilor și interpretărilor publice ale acestor povești de viață ; prietenilor care m-au ajutat să fac costisitoare drumuri din capătul vestic al țării pînă în Capitală sau m-au găzduit atunci cînd îmi petreceam concediul și zilele libere la București, în arhive sau de vorbă cu foștii demnitari – printre ei sînt mulți pasionați de istorie și destui dezamăgiți că nu au avut parte de « dezvăluirile » pe care le așteptau ; jurnaliștilor și cronicarilor care au semnalat și comentat cărțile mele, precum și universitarilor care m-au invitat la reuniunile lor științifice ; funcționarilor publici de ranguri și din instituții diverse, care s-au achitat cu brio de sarcinile de serviciu, eliberînd permisele de cercetare și călăuzind cererile de documentare tematică în dosare din arhivele cu regim special ; celor care mi-au scris sau mi-au telefonat, oferindu-mi date lămuritoare, comentariile ori aprecierile lor. Le mulțumesc încă o dată tuturor.

Lavinia Betea
București, iulie 2007